

JEONGDO KIM

Onomatopoeettisuuttako vain?

Uusia lainaetymologioita suomen onomatopoeettisille sanoille

1. Johdanto¹

Suomen kielestä tunnetaan runsaasti onomatopoeettisia eli äänneasullaan ääntä jäljitteleviä sanoja, joiden synnyn katsotaan perustuvan äänen imitoimiseen. Suomen kielen (tai itämerensuomalaisten kielten) onomatopoeettisten sanojen etymologioinnissa on käytetty termiä *juuri*², jolla tarkoitetaan äänen jäljittelyä edustavaa sananalkuista CVC-ainesta (Rytkönen 1942, Koponen 1998; tutkimushistoriallisesta katsauksesta ks. Mikone 2002, 37–43; Jarva 2003, 28–34; Lintunen 2012, 10–28). Juuri voi laajentua, jos siihen liittyy yksinäinen konsonantti tai konsonanttiyhtymä, joita Kulonen (2010) kutsuu *tilkkeiksi*.

Laajentamattomasta tai laajennetusta juuresta muodostettavia erilaisia johdoksia voidaan kutsua *korrelaateiksi* (esim. **tär-*: *täristä*, *tärähtää*, *tärskyä*, *tärsky*), joilla yleensä tarkoitetaan saman sanavartalon sisältäviä mutta kantasanattomia johdoksia (VISK). Onomatopoeettisille sanoille tyypillisiä johdostyyppisiä olen käsitellyt pro gradu -tutkielmassani (Kim 2013). Juuresta muodostettua johdosketjua kutsutaan *pesyeeksi* (Koponen 1998, 49). Myös juuren ensitavun vokaalissa ja jälkikonsonantissa esiintyy variaatiota, mikä tuottaa onomatopoeettisessa sanastossa huomattavan muutoksen sekä äänen laadussa että ääniähdettä koskevassa tulkinnassa, esim. *sahista*, *sihistä*, *suhista*, *kumista*, *kutista*, *kuhista* (Mikone 2002, 89). Ensitavun vokaalin variaatiota sisältävien juurten muodostamaa johdosketjua (esim. **tVr-*: *tiristä*, *tirahtaa*, *torista*, *täristä*, *tärähtää*, *töristä*, *töreä*) taas kutsutaan *sikermäksi* (Länsimäki 1987, xxiv; Koponen 1998, 49). Etymologionnin kannalta ongelmallista on kuitenkin se, ettei ole varmaa, ovatko kaikki pesyeisiin

1 Kiitän kahta anonymista lausunnonantajaani ja Janne Saarikiveä hyödyllisistä kommentteista. Kiitokseni kuuluvat myös Jani Korhoselle ja Kendra Willsonille, jotka ovat tarkistaneet artikkelini ja englanninkielisen tiivistelmäni kieliasun. Korjaamatta jääneistä virheistä ja epätarkkuuksista vastaan tietysti itse.

2 Nykyään juuren sijaan käytetään termiä *fonesteemi* (Kulonen 2010), joka on omaksuttu englanninkielisestä kirjallisuudesta. Olen kritisoinut tämän termin käyttöä toisissa tutkielmassani, sillä kyseisellä termillä ei ole välttämättä tarkoitettu äännesymbolista alkuperää olevia sanoja (Kim 2013, Kim tulossa).

tai sikermiin kuuluvilta korrelaateilta vaikuttavat sanat samaa perua. Tähän liittyen merkitykseltään aivan neutraalienkin sanojen on katsottu kuuluvan onomatopoeettisperäisinä pidettyihin pesyeisiin tai sikermiin (esim. sanat *tarita*, *tora* ja *turu* *tVr-sikermään; Koponen 1998, 53), mutta onomatopoeettisten sanojen neutraalistumista aiheuttanutta merkityksenmuutosketjua ei ole perinpohjaisesti perusteltu. Niinpä juuren käyttöä neutraalisanojen etymologioinnissa on kritisoitu spekulatiiviseksi metodiikaksi (ks. Koivu-lehto 2001).

Juurten onomatopoeettisuutta puhtaimmin edustava johdostyyppi on *ise*-frekventiiviverbi (esim. *hyrise-e*, *kitise-e*, *lorise-e*, *solise-e*), joka on lähinnä yksinomaisesti onomatopoeettinen. Toinen onomatopoeettisille sanoille tyypillinen johdostyyppi on *U*-kontinuaatiiviverbi (esim. *iuku-u*, *kukku-u*, *mauku-u*, *naksu-u*), joka Kulosen (2010, 280) mukaan on uralilaiseen kantakieleen palautuvan *puhua*-verbin kautta levinnyt onomatopoeettiin verbeihin. Myös artikkelissa käsiteltävät sanat edustavat näitä johdostyyppejä. On kuitenkin syytä huomata, etteivät ne ole aina pesyeen primaareja johdoksia, vaan osa niistä on mahdollisesti muodostunut sekundaaristi muita johdostyyppejä edustavista sanoista (ks. 3.).

Onomatopoeettisuutta on suomalaisessa etymologisessa kirjallisuudessa pidetty useimmiten vastakohtaisena vierasperäisyydelle. Tällaista tendenssiä on nähtävissä erityisesti *Suomen sanojen alkuperä* (SSA) -sanakirjan sana-artikkeleissa. Aiemmin vierasperäisinä pidettyjä sanoja, joille SSA esittää vaihtoehtoisena tai ensisijaisena etymologisena selityksenä omaperäistä onomatopoeettisuutta, ovat esim. *kukko*, *nujakka*, *nuha*, *vinha*, *vihko* (ks. Nikkilä 1997, 2002). Nikkilä (1997, 304) kuitenkin huomauttaa, että lainasanojen lähtökieliseen äännesymboliseen sävyyn SSA:ssa ei ole puututtu esitettäessä onomatopoeettisuus vaihtoehtoisena selityksenä.

Valtavirrasta huolimatta eräät tutkijat ovat huomanneet, että myös onomatopoeettiset sanat voivat olla lainattuja. Raimo Anttila (1992) ja Seppo Suhonen (1992) käsittelevät onomatopoeettisten sanojen slaavilaisia ja balttilaisia etymologioita. Juha Leskinen (2001) on tehnyt kyselytutkimuksen, jossa todetaan suomenkielisten opiskelijoiden käyttävän englannista ja ruotsista, karjalankielisten taas venäjämästä lainattuja ääntä jäljitteleviä taipumattomia äännöksiä, ns. imitatiiveja. Vesa Jarva (2003, 94) antaa taustoittavan yleisesityksen siitä, miten sekä onomatopoeettisten että deskriptiivisten sanojen pesyeisiin on voinut sulautua vieraslähtöisiä sanoja.

Artikkelissani esitän uusia mahdollisia lainaetymologioita suomen kielen sanoille, joita on tähän asti pidetty alkuperältään onomatopoeettisina. Niistä suuri osa on synkronisestikin katsottuna onomatopoeettisia eli äänneasullaan ääntä jäljitteleviä, mutta osa taas on sellaisia, jotka eivät vaikuta jäljittelevän ääntä, vaan viittaavat merkitykseltään ääneen vain impliittisesti (*kaikua*, *raikua*). Lainanantajakielten lainaoriginaaleina esittämäni sanat olen poiminut tähän asti selvitettyjen substituutiosuhteiden ja semanttisten vastaavuuksien perusteella. On syytä mainita myös, että suurin osa sanoista, joiden etymologioita olen tarkastellut, on lainaoriginaaleista erillisesti kehittyneitä johdoksia, mutta vain niiden sanavartalot ovat siis kyseessä etymologioinnissa.

Käsittelen joidenkin sanojen kohdalla (ks. 2.3., 2.4., 2.5.) myös suomen etuvokaalis-tuneita sanoja, jollaisia löytyy myös neutraalisanojen joukosta, esim. *tarkka ~ tärkeä, tormata ~ törmätä, tuhma ~ tyhmä* (Saarikivi 2010, 253). Esittämällä onomatopoeettisille sanoille uusia lainaetymologioita tarkoitukseni on nostaa esiin kaksi havaintoa:

- 1) onomatopoeettiset sanat ovat etymologioitavissa yhtä säännöllisin perustein kuin neutraalisanat,
- 2) vaikka sana on synkronisessa mielessä onomatopoeettinen, se ei välttämättä aina tarkoita omaperäistä onomatopoeettista alkuperää.

Jokaisen sanan kohdalla olen maininnut myös tiedon ensimmäisestä kirjasuomen esiintymästä ja kirjallisuudessa mainittuja esimerkkilauseita, mikäli niitä on dokumentoitu. Yleiskielessä marginaalisten sanojen osalta olen poiminut esiintymistietoa ja esimerkkilauseita Suomen murteiden sana-arkistosta (SMSA).

2. Uusia lainaetymologioita onomatopoeettisille sanoille

2.1. kajata, kaikua, kajava

<< *mven* *gajati 'vaakkua, kurnuttaa' (Derksen 2008, 161)

Sana *kajata* ja sen kontinuaatiivijohdos *kaikua* ilmaisevat äänen heijastumista. Kontinuaatiiviverbissä *kaikua* esiintyy sisäkonsonantti *k*, joka on Kulosen (2010, 254–255) mukaan yleinen tilkekonsonantti *j*-vartaloisissa kontinuaatiiviverbeissä, esim. *lojua ~ loikua, mäjähtää ~ mäikyä, mojoa ~ moikua*³. Nykysuomen etymologisessa sanakirjassa (NSES, 320) *kaikua*-sanan perusosana on mainittu olevan kauas kantavaa ääntä kuvaava ja jäljittelevä vartalo. Sana *kajata* on suomen kirjakielissä ensimmäistä kertaa mainittu Hemminki Maskulaisen virsikirjassa vuonna 1605 (*Caunist siel candeded cajavad; Cusa Engclid laolavad – – taevad caicki cajavad; VKS II 205–206*). Sana *kaikua* on taas Ericus Swahnin saarnassa vuonna 1706 asussa *kaikkua* (*Micä parcu – – Tänne cuulupi cuille, Cauwas caickuwi sanoma; VKS II 195*). Sanojen *kajata* ja *kaikua* kanssa johtosuhteessa ovat *kajakka* 'kuuluva, kaikuva', *kaje, kajo, kajos, kaju* 'kaiku', *kajea* 'kaikuva' (SSA I 280)⁴.

3 *J*-vartaloisissa kontinuaatiiviverbeissä esiintyvän *k*:n alkuperälle esitän kaksi mahdollista selitystä:

1) se on sama aines kuin *eA*-adjektiivin allomorfi *k* (ks. Hallap 1983; Rauhala 2014),

2) se on suomalais-ugrilainen frekventatiiviaines *-*k*-, joka esiintyy esimerkiksi suomessa frekventatiivisena yhdysjohtimena *ks*-, esim. *hyreksiä, istuksia* (Kim tulossa).

4 Suomessa esiintyy myös muita *kaj*-alkuisia sanoja, joiden merkitykset liittyvät selkeään näköhavaintoon, esim. *kajastaa* ja *kajo*. Niiden vastineita esiintyy jopa samojedikielissä asti (SSA 279–280). Koska merkitys 'kaikua' vaikuttaa voivan muuttua näköhavainnon merkitykseksi (ks. 2.3.), tuntuisi mahdolliselta, että uralilaiset näköhavaintoon viittaavat *kaj*-alkuiset sanat kuuluisivat myös tähän yhteyteen. Mielestäni on kuitenkin erotettava kaksi *kaj*-pesyettä toisistaan, koska yhdelläkään etäsukukielten *kaja*-vastineella ei ole atestoitu näköaistin lisäksi kuuloaistin merkitystä (vrt. NSES, 324).

Sanan *kajata* vastineita esiintyy inkeroisessa (*kajahtā* 'kajahtaa'), karjalassa (*kajata* 'kaikua', *kajissa* 'soida, kaikua'), lyydissä (*ka, išta* 'kajahdella'), vepsässä (*kajata* [prs. *kaja-dab*] 'kaikua'), vatjassa (*kajama* 'kaikua') ja virossa (*kajada, kajuda* 'kaikua'). Saamelaiskielissä on myös attestoitu äänteellisesti ja semanttisesti läheisiä sanoja, jotka eivät kuitenkaan ilmeisesti ole etymologisia vastineita vaan yksittäisiä lainoja itämerensuomesta: saaE *gaajudh*, P *gággjat, skággjat* 'kaikua, kajahtaa' (SSA I 280). Kontinuaatiivijohdoksen *kaikua* vastineina on taas mainittu viron *kaikuda* 'kaikua, kajahdella, raikua' sekä pohjoissaamen *kaigetet* 'soida, kaikua, ääntää, hiiskahtaa' ja *skaiget* 'huutaa tai muulla tavoin synnyttää kova ääni, niin että huuto t. ääni kuuluu kaiun seuraamana' (SSA I 276), mutta myös ne ovat ilmeisesti lainoja itämerensuomesta.

Myös mordvalaiskielissä esiintyy samantapaisia sanoja, joiden etymologista yhteenkuuluvuutta *kajata* ja *kaikua* -sanojen kanssa ei ole pidetty selvänä: mDE *kajgems, gajgems*, M *kajgəms* 'soida helkähtää, kaikua, E *gajněms* (UEW 643; SSA I 270, 280). Nämä mordvalaiskielten sanat eivät todennäköisesti ole suomen sanojen etymologisia vastineita, koska on havaittu, että mordvalaiskielissä vanhoissa sanoissa sanansisäinen puolivokaali *j* on yleensä kadonnut, esim. mDE *kaž* 'huono, kurja; onnettomuus' < ku *kajšV 'pahoinvointi' (> su *kaiho*); mDE *vade-*, mDM *vadə-* 'rasva, tahra' < esiMd **vaj-ta-* (cf. mDE *oj*, mDM *vaj* 'rasva, voi, öljy' < *vaj < ku *waji); mDE *vano-*, mDM *vanə-* 'katsoa' < esiMd **vajna-* < arja **vaina-* 'nähdä, katsoa' (Aikio 2014, 3). Mainitut mordvalaiskielten sanat ovat todennäköisesti samasta lainaoriginaalista erillisesti kehittyneitä johdoksia kuin suomen *kaj(k)*-sanat, mistä kielii se, että mordvalaiskielissä myös näyttää esiintyvän frekventatiivinen *k-johdinaines onomatopoeettisten sanojen sisällä (Kim tulossa).

Mahdollisesti tähän yhteyteen kuuluu myös linnunnimi *kajava*, jonka SSA:ssa (I 280) on katsottu pohjautuvan harmaalokin huutoon "ka ka kai-ija kai-ija kaija kaja kaja t *kjauk*". Sanaan on katsottu yhdistyvän inarinsaamelainen linnunnimitys *kaijuu* (Olthuis 2007, 227; SSA I 280), mutta äännevastaavuuden epäsäännöllisyyden huomioon ottaen se on todennäköisesti itämerensuomalainen laina (Salminen 2009, 343). UEW:ssa (mts, 117) sanan yhteydessä on mainittu myös tundranenetsin *ho*, mutta sekään on tuskin *kajava*-sanat etymologinen vastine äänteellisiin perustein (Salminen 2009, 344). Silmiinpistävää on, että lähisukukielten osalta on sanan loppuosassa tavattavissa kirjavaa variaatiota: su *kajaa, kajain, kajaja, kajakka*, ka *kaja(i), kajoa*, ly *kajag, kajui*, ve *kajag*, E *ajagi, kajang*, va *kajaga*, vi *kajak*, li *kajäg*. Tällaista loppuosan vaihtelua esiintyy muissakin *va*-loppuisissa kasvien tai eläinten nimityksissä, kuten sanat *jalava* ja *majava* osoittavat: su *jalaja, jalaa, jalain*, ly *dalai, jalaine*, ve *jalām*, va *jalaga, jalaje*, (Ku) *jalakka*(pū), vi *jalak(as)*, E *jalajas, jallaj* (SSA I 234); su *majaa, maja*, ka *majoa*, au *majai* 'majava; majavannahka; paise', ly *majai*, ve *majag* (: *majagoja* 'Majavaoja'), viE *majaja* 'majava' (SSA II 140). Hakulinen (1968, 108) olettaa, että kyseisen johtimen asu olisi ollut kantasuomessa *-γA-, joka hänen mukaansa on samaa perua pronominivartaloihin *jo-ka, ku-ka, mi-kä* liittyneen *ka*-johtimen kanssa.

Vartaloaineksen *kaja-lainaoriginaaliksi ehdotan muinaisvenäjän sanaa *gajati 'vaakua, kurnuttaa', josta on periytynyt venäjän murteissa esiintyvä sana *gajat* 'haukotella,

jutella, huutaa, kirota' (Derksen 2008, 161). Vladimir Dalin venäjän kielen selittävässä sanakirjassa (1955) on mainittu samasta kantavartalosta muodostuneet *gajkať, gajnuť* 'ulvoa, kirkua', *gajlo* 'väljä kurkku' (ibid I 836). Samassa sanakirjassa hakusanana on mainittu myös huutoa tai melua ilmaiseva interjektio *gaj* (ibidem). Mainittu muinaisvenäjän sana palautuu balto-slaavilaiseen rekonstruktioon *gaʔi, jota vastaavat liettuan *giedóti* 'laulaa' ja latvian *dziēdāt* 'id.' (Derksen 2008, 161).

Perinteisen käsityksen mukaan slaavilainen ensi tavun *a*-vokaali, joka palautuu indoeurooppalaiseen pitkään *ā*:han, on säilynyt itämerensuomessa myös pitkänä *ā*:na (esim. su *saapas* ~ ven *sapóg, naatti* ~ *nať, laatia* ~ *ládit*), mutta puolivokaalien *j* ja *v* edessä taas lyhyt *a*, esim. su *raja* ~ ven *kraj, pajattaa* ~ *bájat, ravita* ~ *travít* (Kalima 1952, 44; 1956, 33–34; Plöger 1973, 248).

Semanttiselta kannalta linnunnimitys *kajava* näyttäisi vastaavan ongelmitta esittämääni muinaisvenäläistä lainaoriginaalia. Toisaalta verbien *kajata* ja *kaikua* semanttikassa on perusteltava, miten merkitys 'vaakua' on voinut muuttua merkitykseksi 'kaikua'. On ainakin oletettavissa, että sanan perusosan jäljittelemän luonnollisen kauas kantavan äänen merkitys on abstrahoitunut kaikumisen merkitykseksi. Abstrahoituminen onkin tyyppistä verbien merkityksen kehityksessä (Kangasniemi 1997, 78–79). Kyseisen merkityksenmuutoksen paralleelina on tarjottavissa englannin kaikumista merkitsevä sana *ring*, joka palautuu linnun ääntelyä jäljittelevään kantaindoeurooppalaiseen juureen **ker-* (AHD I 29). Tästä juuresta on periytynyt useitakin indoeurooppalaisia vaakkumiseen liittyviä sanoja (IEW 567–571), joista osaa käsittelen sanojen *rankua* ja *raukua* kohdalla (ks. 2.4., 2.5.).

2.2. paukkaa, paukkua

<< balt **bauk-* (> liett *baũkti* 'mylviä'; Fraenkel 1962, 37)

Sana *paukkua*, joka on esiintynyt suomen kirjakeleessä Agricolasta alkaen (NSES, 890), ilmaisee räjähdysten tai lyönnin aiheuttamaa kovaa ääntä. Sanan on katsottu kuuluvan sanan *pamahtaa* yhteyteen (Kulonen 2010, 120). *Pamahtaa*-sanon korrelaatiosuhte *paukkua*-sanaan nojautuu äännevuokseen **-m-* > **-v-* > *-u-*, jonka Kulonen (2010, 237) olettaa olevan äännesymbolisille sanoille tyyppinen, *lemahtaa* ~ *leuhua, remuta* ~ *reuhua, viima* ~ *viuhua*. NSES:ssa (mt, 890) verbin on esitetty olevan johdos pamauksen ääntä jäljittelevästä interjektioimisesta kannasta. Äänneellisesti sitä muistuttavia onomatopoeettisia aineksia löytyy maailman kielistä, esim. eng *bang, bam*, kor *bbang, pang*.

Sanan levikki ulottuu kaikkiin itämerensuomalaisiin kieliin (SSA II 326–327). Vepsän ja liivin vastineiden ensitavussa esiintyy *au*-diftongin sijaan *ou* (ve *poukta, poukaita*, li *poukə* 'paukuttaa'), mikä on jo osoitettu säännölliseksi äännevastaavuudeksi (vepsästä ks. Turunen 1965, 101; liivistä Kallio 2014, 10). Sana on myös lainattu laajalti saamelaiskieliin (saP *bávkít* 'paukkua'; Lu, In, Ko, Kld, T). Pohjoissaamen sanan asusta päätellen sanueen alkuperäinen asu olisi *paukkaa* eikä kontinutatiivinen *paukkua*, koska saameen saaduissa itämerensuomalaisissa lainoissa jälkitavun **-a-* on substituoitu *i*:lla, esim. su *arki* > saP

árga (Kuokkala 2012, 12). Kaikissa tähänastisissa etymologisissa sanakirjoissa sanaa on pidetty alkuperältään onomatopoeettisena, mikä olisi odotuksenmukaista sanan äänne-asun ja sen ilmaiseman äänen samankaltaisuuden perustella.

Paitsi vepsässä ja liivissä myös suomen itämurteissa ja karjalassa on atestoitu *ou*-diftongin sisältävä sanue (*poukkaa* 'paukkua', ka *poukkoa* 'kolista, paukkua'), joka näyttäisi *pauk(k)V*-sanueen variaatiolta (SKES SSA II 407). *Ou*-diftongin variaatio on lainattu koltansaameen (*povkad* 'paukkua'). Lisäksi suppeavokaalinen *piukkua* ja sen vastineet on atestoitu suomessa, inkeroisessa, karjalassa, vepsässä, virossa ja liivissä. *Piukkua*-sana ilmaisee korkeampaa ääntä kuin *paukkua* ja *poukkaa*, mikä johtunee siitä, että onomatopoeettisten sanojen varioiva ensitavun vokaali edustaa äänen korkeutta.

Silmiinpistävää on, että kaikille *p(a)(o)(i)ukku*-sanoille löytyy momentaanikorrelaatteja, joiden sisällä on *m*: *pamahtaa*, *pomahtaa*, *pimahtaa*. Tähän tukeutuen näyttäisi uskottavalta, että ekspressiivisissä sanoissa äänne muutos **-m- > *-v- > -u-* olisi todellakin tapahtunut. On kuitenkin huomattava, että sanansisäisen *kk*-geminaatan sisältävä sana on lainattu saamelaiskieliin paljon laajemmin kuin sanansisäisen *m*:n sisältävät (ims **pama-* > saIn *paamman* 'rähisevä puhe').

Sanan selvästä onomatopoeettisuudesta huolimatta ehdotan *paukkua*-sanalle lainaoriginaaliksi balttilaista sanavartaloa **bauk-* joka heijastuu liettuan sanassa *baūkti* 'mylviä (härkä)' (Fraenkel 1962, 37). Liettuan sanan rinnalla on mainittu latvian *baūks(k)ēt* 'pauhata, kaikua kumeasti', venäjän *bukat* 'läimäyttää', sloveenin *búcati* 'mylviä, röhkiä' ja tšekin *boukati* 'mylviä' (Vasmer 1953 I 140). Venäjän *bučat* 'mylviä', tšekin *bučeti* 'id.', slovakin *bučat* 'id.' ja serbokroaatin *búčati* 'id.', *paukkua* myös ovat luettavissa *baūkti*-sanana etymologisiksi vastineiksi (Derksen 2008, 67).

Balttilaisten kielten *au*-diftongin on havaittu säilyneen sellaisenaan itämerensuomalaisissa kielissä (Kalima 1930, 75). Jo varhain on havaittu myös, että eräissä balttilaislainoissa sanansisäisen konsonantin kvantiteetti vaihtelee (ks. Junttila 2007, 69–70). Onomatopoeettisuutensa kannalta samankaltaisessa balttilaislainassa *haukkua* myös sanansisäinen *k* on substituoitu geminaatalla *kk* (Suhonen 1992, 415–416). Toisaalta on myös mahdollista, että itämerensuomeen lainattaessa balttilaiseen sanavartaloon on liitetty *k*-konsonantin sisältävä *ku*-johdin eikä *u*-johdin (vrt. 2.9.). Esittämäni lainaoriginaali olisi semanttisesti moitteeton.

Esittämäni balttilaisen lainaetymologian perusteella olettaisin, että momentaanikorrelaatti *pamahtaa* on omaperäinen onomatopoeettinen sana, joka on jälkikäteen uudelleen katsottu *paukkua*-sanana korrelaatiksi, vaikka ne eivät ole etymologisesti yhteenkuuluvia. Muut vokaalivariaatiot kuten *piukkua* ja *poukkua* lienevät muodostuneet *pamahtaa*-sanana onomatopoeettisten vokaalivarianttien *pomahtaa* ja *pimahtaa* analogisina korrelaatteina. Tällaista analogiaketjua on havaittavissa esimerkiksi sanassa *tytinä* 'aladobi', joka on sanamuodostuksen kannalta rinnastettavissa *tytistä*-sanana kanssa, mutta joka on oikeastaan lainattu venäjän *stúdeń* 'aladobi' -sanasta (Jarva 2003, 136–146).

2.3. rajata, raikua 'kaikua', räjähtää

<< mven *grajati 'vaakkua, kurnuttaa' (Derksen 2008, 185) tai

<< slaav *rajati (> ven murt. rájat' 'meluta, kaikua'; Derksen 2008, 432; Vasmer II 486)

Levikiltään enimmäkseen Suomen itämurteisiin rajoittuva *raikua*-sana on lähinnä sanan *kaikua* homonyymi: Kive *se ukojyrinä raiku siel viel moninkerroin kovempaa ko kyläs* (Hilma Seppänen); Him *se [sotalaivan laukaus] raiku sitte niin kauvoj jäläkihim päi* (Raimo Jussila). Se on SSA:n mukaan esiintynyt suomen kirjakielessä ensimmäistä kertaa Josef Calamniuksen runoudessa 1700-luvulla. Sen vastineina on mainittu karjalan *raikostuo* 'seestyä, seljetä, kirkastua (taivas, sää)', *praikuo* 'kirkua, äännellä (kurki)' ja vepsän *raikta* 'kaikua (kirkonkellot); ammuu (lehmä)' sekä *raigahtada* 'mylväistä'. Sanueeseen kuuluu myös johdoksia, joissa ei esiinny *k*-äännettä, esim. *rajahtaa* 'kajahtaa', *rajakka*, *rajea* 'kajea, kaikuva, raikuva'. Näitä myös näyttää esiintyvän vain itämurteissa: Ven *käki ko kukkü, iäni rajahtä, että* [kauas] *kükü*; (Lyyli Rapola), Kars *Siellä on nyt rajakka ilima kova tuuli ja sattaa kirveästi* (A. Rautiainen); Puo *no sillon ku me yhtä aikoa laukastin ilimän, ja oli semmonen rajjea ilima, nillä püssüillä, ni ku se pamahti isosti* (Sinikka Valkonen).

Morfologisesti yhtä kirjava on myös etuvokaalinen *räjä*-sanue, joka on sekundaaristi etuvokaalistunut *raja*-vartaloaineksesta. Sanueeseen kuuluu sekä sanoja, joissa *k* esiintyy, että sanoja, joissa *k*:ta ei esiinny: su *räikeä, räjähtää, räjäyttää*, ink *räjähtää* 'räsähtää', *räjähös* 'räjähdys' ka *räjähteä* 'räjähtää; räiskähtää', *räjähys* 'jyrähdys', ly *räjähtada*; su ka *räikätä, räikeä, räikky*, ly *räigäita* 'lyödä, iskeä, räimätä', *räig* 'isku, räimäys', ve *räikta* 'huuttaa'. Etuvokaalinen *räjä*-sanue eroaa takavokaalisesta *raja*-sanueesta siinä, että siinä ei ole atestoitu kaikumisen merkitystä.

Silmiinpistävää on, että sekä taka- että etuvokaalisissa sanueessa on sanoja, joiden merkitys viittaa äänen lisäksi myös näköaistiin, esim. ka *raikostuo* 'seestyä, seljetä, kirkastua (taivas, sää)', su *räikeä* 'kirkuva (väri); kirkas, aurinkoinen, painostava (ilma)'. Tällaista merkityksenmuutosta voidaan kutsua synesteettiseksi, ja sitä on semanttikkaa käsittelevässä kirjallisuudessa pidetty psyykkisenä ilmiönä (esim. Itkonen 1966, 371-372).

RAJA-pesyeelle esitän kahta mahdollista lainaoriginaalia slaavilaiselta taholta. Ensimmäinen on muinaisvenäjän sana *grajati 'vaakkua, kurnuttaa', josta ovat periytyneet venäjän *grájat'* 'vaakkua, nauraa kovaäänisesti, riidellä', serbokroaatin *grájati* 'puhua, huuttaa', sloveenin *grájati* 'torua' (Derksen 2008, 185). Liettuan *gróti* 'vaakkua, kiljua, karjua, torua' ja vanhan yläsaksan *kraen* 'kurnuttaa' on myös mainittu muinaisvenäjän vastineina (ibidem). Ottaen huomioon, että suomen vanhoissa slaavilaisissa lainoissa sananalkuiset konsonanttiyhtymät ovat kadonneet, kyseinen muinaisvenäjän sana sopii äänteellisesti *rAjA*-pesyeen originaaliksi.

Toinen vaihtoehto on muinaisvenäjässä atestoimaton rekonstruktio *rajati, joka perustuu venäjän murtelliseen sanaan *rájat'*, liettuan sanaan *rojóti* 'vaakkua levottomasti' ja latvian sanaan *rāt* 'torua' (Derksen 2008, 432). Dalin venäjän kielen selittävässä sanakirjassa (III 1582) onkin mainittu sana *ráj*, jonka merkityskomponentteina on annettu muun

muassa 'kaikuva humina', 'kajahdus', 'takaisku'. Samassa yhteydessä on mainittu myös *räj-kij* 'soinnikas, kumea' (mt, 1582–3) ja *rajat* 'kaikua, soida' (mt, 1662). Vasmer (II 486) on maininnut sanat *rāj* ja *rajat*, joiden merkityskomponenteiksi hän on antanut 'kumahdus', 'melu', 'kaiku' ja 'kaikua'.

Semanttiselta kannalta *rajati näyttäisi sopivan *rAjA*-sanueen lähtökohdaksi paremmin kuin muinaisvenäjän *grajati sillä perusteella, että sekä Da' että Vasmer ovat maininneet Pohjois-Venäjän murteissa esiintyvän *rāj*-sanueen merkityskomponenteiksi 'melu' ja 'kaikua', joista ensin mainittu sopii *rāja*- ja jälkimmäinen *raja*-sanueisiin. Silti ei kannataisi heti hylätä sanaa *grajati kyseisen etymologian ulkopuolelle, koska merkitykseltään se muistuttaa muinaisvenäjän *gajat* sanaa, jota esitän *kajata*-sanan lainaoriginaaliksi (ks. 2.1). Kuten edellä olen esittänyt, merkitys 'kauas kantava ääni' näyttää voivan muuttua merkitykseksi 'kaikua'. Toisaalta mahdollista on myös se, että rekonstruktio *rajati on *grajati-sanan onomatopoeettisuuteen perustuva variaatio. Joka tapauksessa esitän molempien olevan yhtä mahdollisia lainaoriginaaleja itämerensuomen *rAjA*-sanueelle⁵.

2.4. rankua 'itkeä, huutaa, parkua'; ränkyä 'karjua, räähkyä, parkua'; ronk(k)ua 'raakkua'

<< balt *krank- (> liett. krankti 'vaakkua, korista, kuorsata'; Fraenkel 1962, 288)

Karjalan ja savon murteissa esiintyy sana *rankua*, joka ilmaisee lintujen ääntelyä tai metaforisesti itsepintaista pyytelemistä: HeiV *korppit rinkuu ja rankuu* (P. Kuokkanen); Jaak *Vastahatyö saitta, elkiähä aina rankuko* (Tommi Kilpiö). Sanasta on sekundaaristi muodostettu johdoksia *rankuta*, *rankuilla* ja *rankuttaa*, joista vain viimeinen on mainittu *Nyky-suomen sanakirjassa* ('jankuttaa, hokea'; IV 640). Sana *rankuttaa* on suomen kirjakiellesä ensimmäistä kertaa mainittu Lönnrotin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa.

Sanaa *rankua* on verrattu ersämordvan sanaan *rangoms* 'kirkua, mylviä' ja mokšamordvan sanaan *rangōms* 'id.' (SSA III 126), mutta lähisukukielistä ei ole löydetty vastineita. Äänteelliseltä kannalta mordvalaiskielten sanat näyttäisivät vastaavan

5 *RAjA*-vartaloaines näyttää olevan lainattu myös pohjoissaameen, jossa esiintyvät sanat *ruodja* 'melu, meteli', *ruodjat* 'metelöidä', *riedja* 'rähinä, räyhääminen' ja *riedjat* 'rähistä, räyhätä, riekkua'. Kyseisten pohjoissaamen sanojen oletan edustavan etymologista nativisaatiota, jota Aikio (2006) käsittelee. Etymologinen nativisaatio tarkoittaa sitä, että nuori lainasana noudattaa perintösanojen joukossa havaittavaa äännevastaavuutta, mikä voi johtaa harhaan sanan ikää arvioitaessa. Sen on oletettu aiheutuvan siitä, että toisilleen hyvin läheistä sukua olevien kahden kielen kaksikieliset puhujat ovat hyvin tietoisia kieltensä äänne- ja morfologisista vastaavuuksista (Trask 2000).

Sanoissa *ruodja*, *ruodjat* sekä *riedja* ja *riedjat* on nähtävissä vanhojen itämerensuomalaisten ja saame-laisten perintösanojen ensitavun vokaalivastaavuudet *ims a ~ sa uo* ja *ims ä (ja 2.tavussa suppea vokaali) ~ sa ie* (Korhonen 1981). Pidän niitä etymologista nativisaatiota edustavina sillä perusteella, että ne esiintyvät vain pohjoissaameessa, ja siksi, että sanojen *riedja* ja *riedjat* ensitavun vokaali ei vaikuttaisi edustavan perinteistä äännevastaavuutta. Odotuksenmukaista olisi, että sanan jälkitavun vokaali olisi väljä esittämäni lainalähteen perusteella. Aikio pitää *riedjat*-sanaa lainana suomen sanasta *riehua* (mt. 48), mutta esittämäni alkuperä vaikuttaa mielestäni paremmalta sanansisäisen konsonantiston ja semantiikan kannalta.

rankua-sanaa, mutta niiden 2. tavun vokaalit palautuvat kantamordvan redusoituneeseen vokaaliin *ə*, joka edustaa alkuperäistä *a-vokaalia (Bartens 1999, 61–62). Niinpä suomen ja mordvalaiskielten sanat ovat ilmeisesti samasta lähtömuodosta erillisesti kehittyneitä johdoksia.

Suomen itämurteissa (Karj, Savo, Kain) esiintyy myös etuvokaalinen *ränkyä*, joka ilmaisee karjumista tai parkumista, mutta jolle SMSA:ssa ei mainita merkitystä 'pyytää' kuten sanan *rankua* yhteydessä. Se on ensimmäistä kertaa esiintynyt Eurénin suomalais-ruotsalaisessa sanakirjassa (*Rängyn -nkyä* v. rāma; mt, 351). Sanalle *ränkyä* löytyy vastineita lähisukukielistä: ink *ränjküa* 'karjua, rääkyä, ka *ränkyö* 'ärjyä, karjua, parkua', ly *rängüä* 'kiljua, ränkyä', ve *ränktä* (prs. *rängub*) 'id.' (SSA III 126). Sana *ränkyä* on myös lainattu koltansaameen muodossa *riengad* 'ränkyä, karjua' (ibidem). Samaan sikermään kuuluvat keskivokaaliset *rinkua*⁶ ja *ronkkua*, joista ensi mainitun vastineita ovat ka *rinkuo* 'ärjyä, kiljua', ly *ringuda* 'huutaa' ja ve *riņkta* (prs. *ringub*] 'tiuskia, ärjyä' (SSA III 80), jälkimmäisen taas ka *kronkkoa*, *kronkottoa* 'raakkua (korppi)', vi *ronk* 'korppi', (murt.) *krongitseda*, *krongutada* 'raakkua' ja li *kronk* 'korppi', *kronkstə* 'raakkua' (SSA III 91). Sana *ronkkua* on lainattu myös saamelaiskieliin (ks. SKES III 835).

Sanojen *rankua*, *ränkyä* ja *ronkkua* lainalähteeksi esitän balttilaista *krank-sanavartaloa, jota nykyään edustaa liettuan sana *krankti* 'vaakua, korista, kuorsata' (Fraenkel 1962, 288). Kyseiseen liettuan sanaan on rinnastettu niin ikään liettuan sana *krakas* 'nauru' ja sanansisäisen nasaalin sisältävät sanskriitin *krúncas* 'kuovi' sekä muinaisenglannin *hringen* 'soida, kolista' (ibidem), mutta niiden ensi tavun vokaalit eivät täsmää toisiinsa, mikä johtunee onomatopoeettisuuteen pohjautuvasta vokaalivarioinnista. Lienee mahdollista, että kyseinen liettuan sana kuuluisi seuraavassa alaluvussa käsiteltävän saman kielen *kraukti*-sanan kanssa yhteen, ja sen sisäinen *-n*-aines olisi samaa perua kuin venäjän onomatopoeettisille sanoille tyypillinen deminutiivinen suffiksi *ňkat-* (Makarova 2014). Kyseisen liettuan sanan vastineita ovat venäjän *krakat* 'rääkyä (sorsa)', ukrainan *krak* 'kurppa', *kráka* 'sammakko', *krakaty* 'voihkia' ja tšekin *křěkař* 'sotka' (Vasmer I 675), joissa on siis nasaalivokaali⁷.

6 Suomen *rinkua*-sanalle (PKarj, Savo) on esitettävissä vertauskohteena muinaisnorjan *hringja* 'läuten', josta ovat periytyneet islannin ja fäärin *ringja* 'id.' sekä nykyruotsin *ringa* 'soida; soittaa' (de Vries 1962, 256). Muinaisnorjan sana on lainattu muinaisenglantiin muodossa *hringen* 'kuulua, kajahtaa' (ibidem). Sikäli kuin *rinkua*-sana olisi todella lainattu mainitusta muinaisnorjan sanasta, suomen *rinkua*-sanan olisi katsottava edustavan alkuperäistä merkitystä, josta on sitten johdettu kaikumisen merkitys (vrt. 2.1.). Sanan *rinkua* skandinaavisen lainaetymologian tekee kuitenkin epäilyttäväksi se, että sanaa ei ole atestoitu suomen länsimurteissa eikä muissa itämerensuomalaisissa kielissä kuin itämerensuomen pohjoisryhmässä (ka, ly, ve, va[Ku]; SSA III 80).

7 Venäjän sana *krakat* 'rääkyä' on olettaakseni sanan *räkättää* lainaoriginaali, jonka nasaalivokaali on siis substituoitu lyhyenä *ä*:nä suomessa. Toisaalta sanat *raakkua* ja *rääkyä* on ilmeisesti lainattu muinaisvenäjän sanasta *grakati- 'cow, croak' (Derksen 2008, 186), jonka ensi tavun *a* on substituoitu säännöllisesti pitkänä *ä*:na itämerensuomessa. *Rääkyä*-sanan vastineeksi mainitulle viron *rääkida* 'puhua' -sanalle on Janne Saarikivi (2009, 109) hiljattain esittänyt slaavilaisen lainaetymologian (*rääkida* < *rěčū: *reko* 'sanoa').

Sanojen *rankua* ja *ronkkua* vokaalivaihtelua käsiteltäessä on syytä mainita, että balttilaislainoissa alkuperäinen ensitavun *a*-vokaali edustuu kahtalaisesti joko *a*:na tai *o*:na, esim. *kappale* < liett *gābalas*, latv *gabals*; *pahla* < *baslŷs*; *takiainen* < liett *dagŷs* vs. *lohi* < liett *lāšis*, lat *lasis*, *morsian* < liett *marti*, latv *mārša*.

Balttilaisen *a*:n substituution kahtalaisuuden syytä ovat pohtineet useat tutkijat. Kaliman (1936, 65) mukaan nykyisten balttilaisten kielten *a*:n edeltäjänä oli *a*:n ja *o*:n välinen äänne *ā*, joka on sitten substituoitu kantasuomessa kahtalaisesti *ā*-vokaalin puutteesta johtuen. Nieminen (1957, 202–205) taas olettaa, että muinaiskuurissa, joka hänen mukaansa on ollut kantasuomen lainanantajakieli, oli tapahtunut muutos *a* > *ā*, jos sanan jälkitavussa oli takavokaali. Molemmat heidän hypoteesinsa eivät kuitenkaan selitä tyhjentävästi *rankua* ja *ronkkua* -sanojen vokaalivaihtelua. Houkuttavimmalta kuulostaisi sittenkin se ajatus, että nämä sanat on erikseen lainattu eri kerrostumista tai lähdekielistä. Niinpä lienee mahdollista myös, että *a*:ta edustava lainaoriginaali on lainattu kantasuomen lisäksi myös kantamordvaan, johon on ehtinyt lainautua muitakin balttilaisia lainoja (Grünthal 2012).

On syytä mainita myös, että *ronkkua*-sanana sisällä oleva konsonanttityhtymä **nkk*-ei lainakerrostumien kronologian kannalta sovi balttilaisiin lainoihin. Sanan sisäkonsonantistossa näyttää kuitenkin esiintyvän vaihtelua *-nk-* ~ *-nkk*, sillä suomen murteissa esiintyy laajalti myös sana *ronkua*: Rautu *Ronkuu ko orj. Ronkkuu ko korppi. On siin nyt ronkkuminen.* (Lili Vuorela); PyhVI *joha sellane kuuluu virsta peähä ko ronkuu niiko peto* (Matti Viskari); Rääk *Elä rongu, suat kun mie kerkiin antamaan* (Aune Hirvonen).

2.5. *raukua* 'äännellä vaivalloisesti, vaikeroida' (~ *saaP ruovgat*), räykyä 'haukkua'
<< balt **krauk-* (> liett *kraūkti* 'vaakkua'; Fraenkel 1962, 290)

Suomen *raukua*-sana on harvalevikkinen ja esiintyy vain itämurteissa, mutta Gananderin sanakirjassa se on jo mainittu (*rauwun*, *-kua* v.a. idem, i.e. *angarasti rukoilla* usurpatur de mendicis supplicantibus). Se esiintyy suomen itämurteissa vaivalloisen äännelemisen tai ppytelemisen merkityksessä: Ruov äännellä vaivalloisesti, vaikeroida (H. Asunta); Kitt *maot raukuvat vattassa silloin ko ne haluavat ruokaa* (E. Honkanen); Lemi *Vanhoa ko raukuu ni tulee uko ilma* (Emma Heiska). Harvinaisesta esiintymisestä huolimatta sanan vastineita esiintyy lähisukukiellissä: ka *raukuo* 'naukua; uikuttaa; kurnia', *raukuttoa* 'pyydellä, mankuu', vi *raugata* 'huutaa (pöllö)', *raukleda* 'metelöidä', viE *raugu(-)* 'mouruta' (SSA III 56).

SSA:ssa (III 56) on varustettu kysymysmerkillä pohjoissaamen *ruovgat* 'roukua; kurnuttaa', joka on levikiltään yleissaamelainen sana (Lehtiranta 2001, 116–117). Sekä äännteellisin että levikillisin perustein sanat *raukua* ja *ruovgat* ovat todennäköisesti toistensa etymologisia vastineita, vaikka ensi mainittu on mitä todennäköisimmin erillisesti kehittynyt johdos toisen tavun labiaalivokaalin perusteella. Pohjoissaamen *ruovgat*-sanasta on lainattu suomen peräpohjalaismurteen *roukua* 'röhkiä, äännellä (poro)' (SSA III 56). Toisaalta SSA:ssa on oletettu myös, että pohjoissaamen sana *rāvkat* 'vaatia, pyytää; herättää' on lainattu itämerensuomen vartaloaineksesta *raukku-* (ibidem), mikä vaikuttaa

äänteellisesti uskottavalta. Sillä perusteella, että sanan vastineita esiintyy kiltinän- ja turjansaamea lukuun ottamatta kaikissa saamelaiskielissä (ibid. 112–113), itämerensuomen sana on lainattu varhain saameen.

Sanalla näyttää olevan myös etuvokaalinen variaatio *räykyä*, joka SMSA:ssa on kuitenkin kirjattu vain neljään sanalippuun sekä länsi- että itämurteiden pitäjistä: Kiik *voi ku toi koira öine räykymine käy mun hermoillan!* (Valto Tuominen); PyhUl *ei aina kekriä kestä ei aina tupia pestä ei aina räyky ei aina mäyky ei aina viina pikarista läiky* (Jenny Uusitalo). Harvinaisesta murre-esiintymästä huolimatta *räykyä*-sana on levikiltään yleisitämerensuomalainen: ka *räykyö* 'haukkua, räskyttää', *räykytteä* 'paukuttaa', ve *räukotada* 'haukkua', viE (*k*)*räug-* 'mouruta, naukuu', li *räukə* 'itkeä, räykyä', *räukta* 'huudattaa' (SSA III 129).

Sanojen *raukua* ja *räykyä* lainalähteeksi esitän balttilaista sanavartaloa **krauk-*, jota edustavat liettuan *kraūkti* 'vaakkua' ja latvian *krauklēt* 'vaakkua (varis)' (Fraenkel 1962, 290). Näiden slaavilaisia vastineita ovat puolan *kruk* 'korppi', *krukać* 'vaakkua' ja ukrainan *krukaty* 'vaakkua' (ibidem). Fraenkelin sanakirjassa sanaan on verrattu liettuan *krankti*, jota esitin edellisessä aluvussa *rankua*-sanan lainalähteeksi.

Perinteisen käsityksen mukaan balttilaisen lähdekielen ensitavun *au*-diftongi ja sanansisäinen *k* ovat säilyneet itämerensuomalaisissa kielissä (Kalima 1936). Lähisukukielten vastineissa (ka *praukkuo*, *kraukkuo* 'raakkua (variksesta); kärttää') ja saamelaiskieliin saaduissa lainoissa (saU *rauhkat*, I *ravkkat*; SKES III 748) sisäkonsonantti näyttää vaihtelevan geminaatan *kk* kanssa. Tästä huolimatta SMSA:sta ei löydy sanalippua, johon olisi kirjattu geminaatan *kk* sisältävä muoto.

Merkityksenmuutokselle 'kova ääni' > 'valittaa' ei ole vaikea löytää paralleeleja. Esimerkiksi englannin sana *squawk* merkitsee nykykielessäkin sekä rääkäisemistä (esim. *A peasant squawked and birds burst out of the trees*) että valittamista (*His presence was so decent and reserved, that it seemed indecent to squawk about it*). Saamen *ruovgat*-sanalla ei ole atestoitu valittamisen merkitystä vaan äänen, joten ilmeisesti *raukua*-sanan alkuperäinen merkitys myös oli onomatopoeettinen eli ääntä ilmaiseva ja merkityksenmuutos 'ääni' > 'valittaa' on tapahtunut vain kantasuomessa, minkä jälkeen sana on lainattu saameen.

2.6. rämeä 'rämisevä, särähtelevä', rämäkkä 'räminä, remakka', rämistä 'romista, kolista', ? rämä << *kgerm. rēma- 'käheä'* (Kroonen 2013, 409)

Kolisevaa ääntä ilmaiseva *rämistä*-sana on Suomen kirjakielessä mainittu ensimmäistä kertaa Gananderin sanakirjassa (mt, 779): rämisen, -stä v. n. skorrar, som en söndrig klocka, skaldrar illa som en söndrig skällä | *waikkas räiwä rämiästi rämiset fast du skrafwlar, skrålar*. Sen vastineita on atestoitu vain suomen lähisukukielistä: ka *rämissä* 'rämistä, römistä', *rämäkkä* 'rämeä', *rämy* 'räminä; hevosräikkä', ly *rämištä* 'rämistä', *rämü* 'päristin (hevosten pelottamista varten)', vi *räme* 'rämeä, rämäkkä', murt. *rämada* 'meiskata' (SSA III 125). Sanojen *rämä* 'rikkinäinen, huono esine' ja *räme* 'kitukasvuista puuta kasvava suo' on myös katsottu kuuluvan samaan sanueeseen (SSA III 125–26), mutta jälkimmäisen yhdistämistä *rämistä*-sanaan Nikkilä (2002, 128) pitää väkinäisenä.

Rämistä-verbin rinnalla on adjektiivijohdos *rämeä*, jota vastaava, ilmeisesti länsimurteisiin pohjautuva, muoto *rämiästi* on mainittu samassa Gananderin sanakirjan *rämistä*-sanalle tarjotussa esimerkkilauseessa. Sen vastineita esiintyy karjalassa, lyydissä ja virossa. Itämerensuomalaisissa kielissä on muutamia *ise*-verbien ja *eA*-adjektiivien korrelaatiopareja, esim. *helistä ~ heleä*, *käristä ~ käreä*, *kähistä ~ käheä*, *hyristä ~ hyreä*. Todennäköisesti *eA*-adjektiivijohdin on vanhempi kuin *ise*-verbinjohdin, sillä ensi mainitulla esiintyy vastineita muissakin etäsuokukielissä kuin saamelaiskielissä (Rauhala 2014, 291), kun taas jälkimmäisellä on vastineita vain itämerensuomessa ja saamessa (vrt. Lehtinen 2007, 133). *ise*-johdostyyppin suhteellisesti nuoreen alkuperään viittaisi myös se, että johtimen edessä esiintyy yleensä *t* (esim. *rytistä*, *tutista*, *jytistä*) mikä on vastoin varhaiskantasuomessa tapahtunutta äännelaillista **ti > si*-muutosta (Kallio 2007, 235–236, 241–242)⁸. On kuitenkin syytä huomata, että *eA*-adjektiivityyppi on nykysuomen vaiheeseen asti ollut produktiivinen, ja kielensuunnittelussa on tietoisesti keksitty joitakin *eA*-adjektiiveja, esim. *jauha > jauhea* (Rauhala 2014, 298).

Väitän *rämeä*-sanana olevan etymologisesti primaarimpi kuin *rämistä*, sillä ensi mainitulle löytyy mahdollinen adjektiivinen lainaoriginaali kantagermaanista. Se on karheaa merkitsevä adjektiivivartalo *rēma-*, josta ovat periytyneet mn *rām̃r* 'käheä', nn *rām* 'id.' (Kroonen 2013, 409)⁹. Kyseinen kantagermaanin adjektiivi palautuu kantaindoeurooppalaiseen asuun **h₁rēh₁-mo*, jonka kanssa yhteistä perua ovat juuret **Hrh₁-uo-* (> lat. *ravus* 'käheä') ja **Hreh₁-ie-* (skt. *rāyati* 'haukkua', ven. dial. *rājat* 'meluta'; ibidem).

Suomen ensitavun *ä*:n on havaittu vastaavan esi- tai kantagermaanin ensitavun pitkää *ē*:tä, esim. *hätä* (< kgerm *sētō*; LÄGLOS I 134), *räkä* (< **χrēkan-*; LÄGLOS III 203), *vähä* (< **wēχa-z*; ibid. 420). Merkityksen kannalta mainittu lainaoriginaali ei mahdollisesti ole onomatopoeettinen, vaikka sitä edeltänyt muoto puolestaan voisi olla onomatopoeettinen siitä periytyneiden sanskriitin ja venäjän sanojen merkitysten perusteella. Joka tapauksessa mainitsemani kantagermaanin adjektiivi vastaa merkitykseltään *rämeä*-sanaa ongelmitta.

Huomattava on myös, että *rämeä*-sanana rinnalla on olemassa toinen adjektiivi *rämäkkä*, joka on myös mainittu Gananderin sanakirjassa: *rämäkkä*, *-kän* adj. skrallande, insonorus | *rämäkkä ääninen kello* skramlig. Varsinkin germaanisperäisille adjektiiveille *eA* ja *kkA* -muodot ovat tavallisia: *navea ~ navakka* (< kgerm **snaww ja-z* [> mn *snoggr*

8 Eino Koponen (2001) esittää, että virossa *CVsise*-tyyppiset verbit ovat tavallisia: *susise-*, *sosise-*, *posise-*, *pūsise-*, *visise-*, *vusise-*, *kōsise-*, *kisise-*. On kuitenkin epävarmaa, ovatko Koposen esimerkkeinä antamat sanat käyneet läpi **ti > si*-muutosta.

9 Sanan *rämistä* kanssa äänteellisesti ja semanttisesti samantapaisiin sanoihin *remuta*, *romista* ja *rymistä* voidaan verrata seuraavia muinaisnorjan sanoja: mn *remja* 'mylviä, kiljua' (Kroonen 2013, 409), *róma* 'melu, tappelu' (> me *romen* 'murista, mylviä'; de Vries 1962, 451) ja *rymja* 'jyristä' (> me *ryan* 'mylviä'; ibid. 455). Nämä muinaisnorjan sanat ovat mahdollisesti muodostuneet ablautin kautta mainitusta kantagermaanisesta vartalosta *rēma-*. En tässä työssäni käsittele erikseen näiden suomen ja muinaisnorjan sanojen lainasuhtetta, mutta jos ne olisivat todella lainasuhteessa toisiinsa, *rVm*-vartaloaineksen ensivokaalin vaihtelevuus perustuisi pikemminkin erillisiin lainautumisiin lainanantajakielen ablautin kautta muodostuneista sanoista kuin pelkkään onomatopoeettisuuteen.

'nopea, ripeä']; NSES 2004, 776; LÄGLOS II 296), *kolea* ~ *kolakka* (< kgerm *kolja- 'viileä' [> saks *kühl*]; Aikio 2006, 29), *pullea* ~ *pullakka* (< esigerms *fulna- [> kgerm *fulla 'täysi']; Aikio 2006, 18). Toisaalta germaanisiperäisiä adjektiiveja myöhemmin lainautuneilla adjektiiveilla ei näytä olevan tällaista korrelaattiparia: *apea* (< ven *obida* 'mielipaha, loukkaus'; SSA I 78) ~ ? *avakka*, *pramea* (< nr *bram* 'komeus, ylpeys'; SSA II 408) ~ ? *pramakka*, *karp(p)ea* (< sk vrt. nr *skarp* 'terävä, kirkas', engl *scharp* 'id.'; SSA I 316) ~ ? *karpakka*. Niinpä on oletettavissa *rämeä*-sanalla olevan yhtä vanha alkuperä kuin muilla kantagermaanisiperäisillä sanoilla.

Edelleen epäselväksi jää se, onko myös huonokuntoista esinettä merkitsevä sana *rämä* samaa perua *rämeä*-sanana kanssa. Äänteelliseltä kannalta *rämä* sopii täsmälleen mainittuun kantagermaaniseen sanavartaloon, mutta merkityksenvastaavuus on vielä perusteltava¹⁰. Toisaalta ruotsin sana *kram* 'rihkama, kama; romu', joka on lainattu suomeen muodossa *räämä* (tai länsimurteissa *kräämä*) 'rihkama', sopisi myös *rämä*-sanana lainalähteenä, jos oletetaan *rämä*-sanana myös etuvokaalistuneen. Nuorissa ruotsalaisissa sanoissa ensi vokaalien kvantiteetin onkin havaittu vaihtelevan riippuen eri lähtömuodosta, esim. *hooksnokka* ~ *hoksnokka* < ru *håg*-, srm. *hågg*- (Grönholm 1988, 240). Sanan *rämä* etymologia ei kuitenkaan näytä yksiselitteiseltä, koska on olemassa myös äännerakenteeltaan ja merkitykseltään kyseistä sanaa muistuttava *romu*, joka vaikuttaa olevan johtosuhteessa *romista*-sanana kanssa (vrt. SSA III 91). Näiden huonokuntoista esinettä merkitsevien sanojen muodostumista aion käsitellä erikseen väitöskirjassani, jonka aiheena on onomatopoeettisten sanojen neutraalistuminen.

2.7. vikistä 'piipittää; panna vastahankaan'

<< ven *murt.* *vikat* 'valittaa, huutaa (lapsi)' (Vasmer I 199)

Sana *vikistä* ilmaisee piipityksen kaltaista hiljaista mutta kimeää ääntelyä: Oriv *sitten pienet linnun pojaat vikisee*; Pälj *hiiret vikisöö sillan alla*. Se on suomen kirjakielissä ensimmäistä kertaa mainittu Gananderin sanakirjassa (mt, 1126): *wikisen*, -*stä* v. n. gräter som barn, pijper, låter, v. kitisen & väkisen | *wilun käsissä wikisin* pep, let illa af köld. Suomen murteissa on myös yleisesti tunnettu fraseologia "vie sinä (sie) minä (mie) vikisen!", joka syntyi, kun huomattiin nuorten naisten "vikinä" heitä vietäessä avioliittotarkoituksessa (Jaakkima, Jaakko Kilpiö). Tässä sanonnassa *vikistä*-verbi tarkoittaa siis vastahankaan panemista. Verbin levikki keskittyy enimmäkseen suomen karjalais- ja savolaismurteisiin, mutta se on atestoitu hajallaan myös Satakunnan ja Pohjanmaan murteissa.

Verbin *vikistä* vastineita esiintyy vain itämerensuomen pohjoisryhmään kuuluvissa lähisukukielissä: ka *vikissä* 'vikistä', ve *vigišta* 'id.' (SSA III 447). Vartaloaineksesta *vik- on muodostunut myös sana *vikertää* 'sjunga, qvittra' (Lönnrot II 979). SSA:ssa (ibidem) on

10 Pro gradu -tutkielmassani (Kim 2013, 54–55) olen esittänyt vastaavanlaisesta merkityksenmuutoksesta esimerkksisanoja japanin kielestä.

pidetty tähän yhteyteen ilmeisesti kuuluvina sanoja *vikittää* ja *vikitellä* ’houkutella, suostutella, viekoitella’, mutta semanttiselta kannalta niiden yhteenkuuluvuus on epävarmaa (Nikkilä 2002, 128).

Tähän asti ei missään etymologisissa lähteissä ole mainittu *vikistä*-sanan yhteydessä ersän sanaa *vikñems* ’piipittää, vikistä’ (Niemi–Mosin 1995, 31). Tämä ersämordvan sana ei kuitenkaan todennäköisesti ole suomen sanan varsinainen vastine, sillä suomen *i*:tä vastaa ersässä *e* (Bartens 1999, 56). Sana on mahdollisesti rinnakkaislaina samasta lainalähteestä.

Sekä suomen että ersämordvan sanoille tarjoan lainalähteeksi venäjän murteellista sanaa *vikat* ’valittaa, huutaa (lapsi)’ (Vasmer I 199), jonka lähteenä on mainittu E. Barsovin virsikirja (*Причитания Северного Края* ’Pohjoisen seudun valitusvirsi’). Dalin sanakirjassa on mainittu affrikaatan sisältävä sana *vičat* ’huutaa (niin kuin lapsi tai pentu)’ (Dal 1955, I 512), jossa alkuperäinen sanansisäinen klusiili on siis palatalisoitunut. Novgorodin slaavissa, joka on ollut kontaktissa suomalais-ugrilaisten kielten kanssa, ei tapahtunut toista palatalisaatiota (**k > c*, vrt. Saarikivi 2009, 124), joten on hyvin mahdollista, että *vikistä*-sana on lainattu Novgorodin slaavin palatalisoitumattomasta muodosta **vika-*. Kyseisen venäjän sanan vastineita esiintyy myös serbo-kroaatissa (*vikati* : *vičem* [yks.1.pers] ’huutaa; kutsua’; CHRC 71) ja sloveenissa, (*vikati* : *vičem* [yks.1.pers] ’huutaa’; SSKJ 1514).

Venäjän sanan vartalovokaali *a* ei esiinny siitä lainatuissa johdostyypeissä, mutta vartalovokaalin vaihtuminen tapahtuukin usein uutta sanaa johdettaessa, esim. *vasa* > *vasikka*, *haara* > *haarukka*. Merkityksenmuutos ’huutaa’ > ’piipittää’ voitaneen myös perustella esimerkkitapausten avulla, jotka osoittavat onomatopoeettisten sanojen merkityksen heikkenemistä. Koivisto (1988) käsittelee Agricolan tekstistä poimittuja onomatopoeettisia *ise*-verbejä, jotka kuvaavat voimakkaampaa ja meluisampaa ääntä kuin nykykielessä (esim. *havista*, *helistä*, *hymistä*, *kitistä*, *rämistä*, *vinistä*). Hän huomauttaa myös, että yhdenkään Agricolan käyttämän *ise*-verbin merkitystä ei ole jouduttu korvaamaan heikommalla onomatopoeettisella ilmauksella (ibid. 88–89).

2.8. *su vina*, *vinakka*, *vinistä*, *vinkua*

<< *kgerm.* hwīnan- ’viheltää, viuhahtaa’ (Kroonen 2013, 267)

Suomen *vinistä*-verbi ilmaisee suurin piirtein inisevää ääntä: Viht *se koiranpentu oli jonkun seiväskasan alla vinissä* (Matti Viippula); Vamp *ei se [lapsi] nukkunut viikko vinisi siä vān, semmosta vininä* (Eino Lepistö). Sana on attestoitu vain kuudesta pitäjästä (Vihti, Nummi, Vampula, Parikkala, Heinävesi), mikä kertoisi sanan marginaalisuudesta. Tästä huolimatta verbi *vinistä* on mainittu jo Agricolan tekstissä: *Sille sijnä cwllan ne rooskat winisepä* ’kuullaan ruoskien viuhuvan’ (SSA III 451). *vinistä*-verbin vastineita esiintyy laajalti lähisukukielissä: ka *vinissä* ’inistä, vikistä, vinkua’, vi *viniseda* ’kitistä, suhista’ li *viinikšə* ’valittaa, inistä’ (ibidem). Johtosuhteessa olevina on pidetty sanoja *vina* ’kolea, navakka tuuli’, *vinakka* ’viiltävä, viimainen (tuuli); vauhti, kyyti’ ja *vinittää* ’tuulla purevasti;

paiskata, sinkauttaa'. Näiden sanojen levikki painottuu enimmäkseen länsimurteisiin, mutta sitä on atestoitu myös itämurteiden puhuma-alueen pitäjistä.

Vartaloaineksesta **vin-* näyttää kontaminaation kautta muodostuneen sanoja, jotka ovat nykykielessä yleisempiä kuin edellä mainitut *vin*-alkuiset sanat. Nikkilä (1998, 82) luettelee suffiksinvaihtoa käsittelevässä artikkelissaan sanat *vinha* 'kolea' ja *vinka* 'id.', joiden homonyymeina hän pitää äänteellisesti identtisiä sanoja *vinha* 'kiivas, nopea' ja *vinka* 'id.'. Oletan kuitenkin kaikkien niiden olevan samoja sanoja (ks. *vinakka*-sanan merkityskomponentit). Kulonen (2010, 132–33) yhdistää *vinistä*-sanan kanssa samaan yhteyteen edellä mainittujen lisäksi sanan *vinkua*, joka on levikiltään yleisitämerensuomalainen. Sanan *vinkua* variaationa on esitetty sana *vonkua*, jonka vastineita esiintyy karjalassa, lyydissä ja vepsässä¹¹.

Sanan *vinha* on tosin jo esitetty olevan germaanista alkuperää. Lainälähteenä on mainittu kantagermaanin **swinþa-*, josta ovat periytyneet gootin *swinþs* 'voimakas', keskialasaksan *ge-swint*, keskiyläsaksan *ge-swinde* 'nopea, rajua' ja nykysaksan *geschwind* 'nopea' (Koivulehto 1998). Vaikka Koivulehdon etymologia on hyväksytty LÄGLOSissa, pitäisin *vinha*-sanan lainautumista mainitusta kantagermaanin sanasta epätodennäköisenä äänteellisin perustein: kantagermaaninen sisäkonsonantti *p on substituoitu kantasuomessa joko *t*:lla tai likvidan edessä *k*:lla. Sana, joka edustaa äänteen *p substituoitumista *h*:lla on LÄGLOSin mukaan *vinha*-sanan lisäksi ainoastaan *murha* (< kgerm **murþa-*; LÄGLOS II 273). Sanansisäinen tremulantti näyttää muutenkin aiheuttaneen sitä seuraavan sibilantin frikatiivistumista, esim. *karhita* < kgerm **karz¹jan-* (LÄGLOS I 45–46), *purha* < kgerm **fursaz-* (LÄGLOS III 83–84; Aikio 2006, 19), mutta sanansisäinen *n* taas ei aiheuta sitä, esim. *ansas* < kgerm *anso-z (LÄGLOS I 28), *kansa* < **χansō-* (LÄGLOS II 38). Merkityksen osalta näyttäisi myös johdonmukaiselta, että merkitykset 'voimakas' tai 'nopea' on johdettu merkityksestä 'tuuli'. Väittäisin siis sanan *vinha* olevan viuhumista implikoivien *vinV-* ja *viuhV-*vartaloainesten kontaminaatio.

Vartaloaineksen **vinV-* lainälähteeksi esitän kantagermaanin sanaa **hwīnan-* 'viheltää, viuhahtaa', josta ovat periytyneet muinaisnorjan *hwīna* 'id.' ja muinaisenglannin *hwīnan* 'id.' (Kroonen 2008, 267). Kantagermaanisen sanan alkuperänselitykseksi esittää onomatopoeettisuutta (ibidem). Kantagermaanin pitkä *ī* on substituoitu kantasuomessa lyhyellä *i*:llä, mitä edustaa esim. sana *pino*, jonka lainaoriginnaalina on esitetty kantagermaanin muotoa *finō (LÄGLOS III 67). Kyseinen kantagermaanin sana on myös semanttisesti moitteeton *vinistä*-sanan lainaoriginaali.

vin-sanueeseen kuuluvista sanoista sisäkonsonantin *k* sisältävien (esim. *vinka*, *vinkeä*, *vinkua*) on mahdollista olla kontaminaatioita, jolloin kyseessä on siis *vik*-vartaloaines (> *vikeä*, *vikevä*, *vikkelä*). Tämän *vik*-vartaloaineksen on esitetty olevan skandinaavisperäinen, jonka lähtökohtana on muinaisnorjan *vígr* 'reipas' (Nikkilä 1981, 75–76). Sen

11 Sekä äänneasultaan että merkitykseltään *vonkua*-sanaa muistuttaa ersämordvan *ongoms* 'haukkua' (MWB III 1451). Mordvalaiskielissä kantaauralin *o*-vokaali on pysynyt sellaisenaan *ŋ*:n edessä (esim. su *jousi* ~ mde M *jonks* < ku *jonsi; NSES 286), mutta sananalkuisen *v*:n puuttuminen asettaa epäilyksen alaiseksi sen etymologisen yhteenkuuluvuuden *vonkua*-sanan kanssa.

etymologiaa vastineita esiintyy laajalti saamelaiskielissä (saP *vakkad* 'nopea; vuolas', U, In, Ko, Kld, T; SSA III 447). Tätä todennäköisempi oletamus lienee kuitenkin se, että kantagermaaniseen sanavartaloon ovat liittyneet *k*-aineksen sisältävät johtimet *-kA*, *-keA* ja *-kUA*, joiden *k*-konsonantin alkuperä on edelleen selvittävää.

3. Havainnot ja edelleen selvittettäviä

Kuten olen johdannossa todennut, tässä artikkelissa esittämäni lainaetymologiat ovat mahdollisia eivätkä lopullisia. Onomatopoeettisten sanojen etymologioinnin hankaluus johtunee juuri siitä, että eri kielten samankaltaiset onomatopoeettiset sanat voivat ”sattumanvaraisesti” täyttää äännehistorialliset kriteerit, niin että ne näyttävät olevan etymologiaa vastineita tai lainasuhteessa toisiinsa. On kuitenkin syytä huomata, että elottomien äänilähteiden ääniä jäljittelevät sanat – kuten artikkelissani käsiteltävät – ovat yleensä kielikohtaisempia kuin elollisia äänilähteitä jäljittelevät, esim. su *kolista*, engl *rumble*, unk *döng* (Mikone 2002, 111). Niinpä jos eri kielihaaroihin kuuluvista sukukielistä tai lainakontaktissa olleista kielistä löytyy sellaisia onomatopoeettisia sanoja, joiden kuvaamien äänien äänilähteet ovat elottomia ja joiden äänneasu ja merkitys näyttävät vastaavan säännöllisesti etymologioitavina olevia onomatopoeettisia sanoja, on mielestäni huolellisesti tarkasteltava niiden etymologista suhdetta. Toisessa artikkelissani (Kim tulossa) esitin suomen onomatopoeettisille sanoille mahdollisia vastineita etäsukukielistä, enimmäkseen mordvalaiskielistä.

Toivoisin siis tämän artikkelin lukijoiden pitävän mielessään, että sanan etymologiaa tutkiessa on otettava huomioon kaikki mahdolliset vaihtoehdot. Tällä kannalla ovat juuri ne tutkijat, jotka pitävät onomatopoeettisuutta yhtä vahvana etymologisena vaihtoehtona kuin lainaetymologiaa (Koponen 2001, Kulonen 2001). Onomatopoeettisuus olisi kuitenkin tarjottava etymologisena selityksenä vasta silloin, kun sanan onomatopoeettisuuden on selvitetty perustuvan tiettyyn konventioon, ja muut vaihtoehtoiset selitykset on perusteellisesti osoitettu paikkaansapitämättömiksi tai niitä ei loppujen lopuksi ole löydetty (vrt. Saarikivi 2006, 120–121).

Onomatopoeettisten sanojen etymologioinnin kannalta on tärkeää selvittää myös samaa juurta eli sanavartaloa kantavien johtimeltaan erilaisten korrelaattien kronologista suhdetta, mikä on yleensä hankala tehtävä kantasanan puutteen takia. Tästä huolimatta *ise*-verbien on katsottu olevan primaareja korrelaatteja, kun halutaan esittää jonkin sanan olevan onomatopoeettinen, jos sen vartaloaines on äännerakenteeltaan identtinen *ise*-verbin kanssa. Esimerkiksi SSA olettaa seuraavien sanojen muodostuneen *ise*-verbeistä: *puro* (? < *purista*), *pyry* (? < *pyristä*), *sahi* (? < *sahista*), *sora* (? < *sorista*). Jotkin *ise*-verbit voivat kuitenkin olla muita korrelaatteja myöhemmin muodostuneita, vaikka ne kuulostaisivat suomea äidinkielenä puhuvien kielikorvaan selkeästi onomatopoeettisilta, kuten käsittelemäni *rämistä*-sana (2.6.) osoittaa. On siis kehitettävä metodiikkaa, jolla pystyy tunnistamaan pesyeen vanhimman korrelaatin ja edelleen selvittämään yksittäisten johdinten ja niiden edelle lisättävän *k*-aineksen alkuperää.

Perinpohjaista selvittämistä vaativa aihe on myös onomatopoeettisten sanojen vokaalivaihtelu, jonka on tähän asti katsottu olevan pelkkään onomatopoeettisuuteen perustuva ilmiö (vrt. Rytkönen 1940, 22–23; Jarva 2003, 63–64). Artikkelissani olen esittänyt, että jotkin onomatopoeettiset sanat, joissa näyttää esiintyvän vokaalivaihtelua ensitavussa, ovat mahdollisesti erillisiä lainoja lainanantajakielten ablautin kautta muodostuneista sanoista (alaviite 9). Itämerensuomen onomatopoeettisten sanojen vokaalivariointia pitäisi myös tarkastella systemaattisesti ja ottaa huomioon muitakin mahdollisia selityksiä kuin onomatopoeettisuus.

Lyhenteet

balt	baltti(lainen)	Puo	Puolanka
engl	englanti	PyhUl	Pyhäjärvi Ul.
esiMd	esimordva	PyhVl	Pyhäjärvi
HeiV	Heinävesi	PälJ	Pälkäjärvi
Him	Himanka	Ruov	Ruovesi
ims	itämerensuomi, itämeren- suomalainen	Rääk	Rääkkylä
isl	islanti	sa	saame
Jaak	Jaakkima	(sa)E	eteläsaame
ka	karjala	(sa)In	inarinsaame
Kars	Karstula	(sa)Kld	kiltinäsaame
Kiik	Kiikala	(sa)Ko	koltansaame
Kitt	Kittilä	(sa)Lu	luulajansaame
Kive	Kivennapa	(sa)P	pohjoissaame
kgerm	kantagermaani	(sa)Pi	piitimensaame
kor	korea	(sa)T	turjansaame
ksu	kantasuomi	sk	skandinaavi(nen)
ku	kantaurali	skt	sanskriitti
lat	latina	srn	suomenruotsin murre
latv	latvia	su	suomi
li	liivi	unk	unkari
liett	liettua	va	vatja
ly	lyydi	vaKu	vatja, Kukkosin murre
mdE	ersänmordva	Vamp	Vampula
mdM	mokšanmordva	ve	vepsä
me	muinaisenglanti	veE	etelävepsä
mn	muinaisnorja	ven	venäjä
mven	muinaisvenäjä	Ven	Venjoki
nn	nykynorja	vi	viro
nr	nykyruotsi	viE	eteläviro
Oriv	Orivesi	Viht	Vihti

Lähteet

- AHDI = WATKINS, CALVERT (tark. ja toim.) 1985: *The American heritage dictionary of Indo-European roots*. Houghton Mifflin, Boston.
- AIKIO, ANTE 2006: On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 91, 9–55. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2006: Etymological Nativization of Loanwords: A case study of Saami and Finnish. IDA TOIVONEN ja DIANE NELSON (toim.): *Saami Linguistics*, 17–52. Amsterdam studies in the theory and history of linguistic science. Series IV. Current issues in linguistic theory. Volume 288. Amsterdam.
- 2014: Studies in Uralic Etymology II: Finnic Etymologies. *Linguistica Uralica* vol. 50, issue 1, 1–19. The Estonian Academy of Sciences, Tallinn.
- ANTTILA, RAIMO 1992: Affective vocabulary and borrowing: Finnish *pirskottaa* ‘sprinkle’ and *patistaa* ‘urge, prod’. *Journal of Finnish Studies* 1, 111–114. University of Toronto.
- BARTENS, RAIJA 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 232. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- DE VRIES, JAN 1962: *Altnordisches etymologisches Wörterbuch*. Zweite, verbesserte Auflage. E. J. Brill, Leiden.
- DAL’ = Даль, Владимир Иванович 1955: *Толковый словарь живого великорусского языка*. Русский язык, Москва.
- DERKSEN, RICK 2008: *Etymological dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden Indo-European etymological dictionary series 4. Brill, Leiden.
- FRAENKEL, ERNST 1962–1965: *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. I–II. Winter, Heidelberg.
- EURÉN, G.E 1860: *Suomalais-Ruotsalainen Sanakirja*. Hämeenlinna.
- GANANDER = GANANDER, CHRISTFRID 1997 [1787]: *Nytt finskt lexicon*. Alkuperäiskirjoituksesta ja sen näköispainoksesta toimittanut Liisa Nuutinen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 676, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 95. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- GRÜNTAL, RIHO 2012: Baltic loanwords in Mordvin. RIHO GRÜNTAL ja PETRI KALLIO (toim.): *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe*, 297–343. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 266. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- GRÖNHOLM, MAIJA 1988: *Ruotsalaiset lainasanat Turun murteessa*. Åbo Akademi.
- HAKULINEN, LAURI 1968: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Kolmas, korjattu ja lisätty painos. Otava, Helsinki.
- HALLAP, VALMEN 1983: Eesti ja sugulaskeelte adjektiivitüüpe. *Keel ja kirjandus* 26, 422–432.
- IEW = PORKONY, JULIUS 1959–1969: *Indogermanisches Etymologisches Wörterbuch*. Francke, Bern.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. WSOY, Helsinki.
- JARVA, VESA 2003: *Venäläisperäisyys ja expressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 5. Jyväskylän yliopisto.
- JUNTTILA, SANTERI 2005: *Thomsenista Kalimaan. Vanhimpien itämerensuomalais-balttilaisten kielikon-taktien tutkimushistoria vuoteen 1936*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- JÄÄSKELÄINEN, ANNI 2013: *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot*. Helsingin yliopisto.
- KALIMA, JALO 1936: *Itämerensuomalaisten kielten balttilaiset lainasanat*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 202. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1952: *Slaavilaisperäinen sanastomme. Tutkimus itämerensuomen vanhimmista slaavilaisperäisistä lainasanoista*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 243. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- 1956: *Die Slavischen Lehnwörter im Ostseefinnischen*. Veröffentlichungen der Abteilung für Slavische Sprachen und Literaturen des Osteuropa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin. In Kommission bei Otto Harrassowitz (Wiesbaden), Berlin.

- KALLIO, PETRI 2007: Kantasuomen konsonanttihistoriaa. JUSSI YLIKOSKI ja ANTE AIKIO (toim.): *Sámit, sánit, sátnehámit: Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007*, 229–249. Mémoires de la Société Finno-Ougrienne 253. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2008: On the “Early Baltic” loanwords in Common Finnic. *Evidence and counter-evidence. Festschrift Frederik Kortlandt 1*, 265–77. Studies in Slavic and General Linguistics 32. Rodopi, Amsterdam & New York.
- 2014: *Historiallista fonologiaa kantasuomesta kantaliiviin*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- KANGASNIEMI, HEIKKI 1997: *Sana, merkitys, maailma. Katsaus leksikaalisen semantiikan perusteisiin*. Finn Lectura, Helsinki.
- KIM, JEONGDO 2013: *Suomen kielen ekspressiivisten sanojen muodostusta ja neutraalistumista sekä juoru-, hymy-, hyrrä- ja kapina -sanojen etymologioita*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- tulossa: Uusia etävastineita suomen onomatopoeettisille sanoille. SAMPSA HOLOPAINEN ja JANNE SAARIKIVI (toim.): *Peri orthotētos etymōn. Uusiutuva etymologia*. Uralica Helsingiensia 10. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 1988: Mikael Agricolan ise-deskriptiiviverbeistä. JYRKI KALLIOKOSKI, PENTTI LEINO ja PERTTI PYHTILÄ (toim.): *Kieli 3*, 77–92. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- KOIVULEHTO, JORMA 1998: *Kiire ‘päälaki’ ja muuta etymologista rajankäyntiä*. RIHO GRÜNTAL ja JOHANNA LAAKSO (toim.): *Oekeeta asijoo. Commentationes Fenno-Ugricae in honorem Seppo Suhonen sexagenarii*, 235–246. Mémoires de la Société de la Finno-Ougrienne 228. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2001: Juurihoitoa. *Tieteessä tapahtuu 3/2001*.
- KOPONEN, EINO 1998: *Eteläviron murteen sanaston alkuperä. Itämerensuomalaista etymologiaa*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 230. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2001: Lainaako vain? *Tieteessä tapahtuu 3/2001*.
- KORHONEN, MIKKO 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 370. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KROONEN, GUUS 2013: *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Brill, Leiden/Boston.
- KS = *Kielitoimiston sanakirja*. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki.
- KULONEN, ULLA-MAIJA 2001: Etymologin älähdys. *Tieteessä tapahtuu 1/2001*.
- 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus. Suomen kontinuaatiivisten U-verbijohdosten historiaa*. Suomi 197. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- KUOKKALA, JUHA 2012: *Jälkitavun labiaalivokaalit saamessa ja itämerensuomessa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- LEHTINEN, TAPANI 2007: *Kielen vuosituhanneet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaisuomeen*. Tietolipas 215. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- LEHTIRANTA, JUHANI 1989: *Yhteissaamelainen sanasto*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 200. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- LESKINEN, JUHA 2001: Suomalaiset, karjalaiset ja virolaiset korkeakouluopiskelijat imitatiivien käyttäjinä ja tuntijoina. JUHA LESKINEN (toim.): *Itämerensuomalaista ekspressiivisanaston tutkimusta*, 40–73. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitoksen julkaisuja 42. Jyväskylän yliopiston suomen kielen laitos.
- LINTUNEN, KATJA 2012: *Äänteellisesti motivoitujen sanaston kuvaus ja terminologia etymologisten sanakirjojen ja unkarin -g-johdosten kontinuaatiiviverbien valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- LÄGLOS = A. D. KYLSTRA, SIRKKA-LIISA HAHMO, TETTE HOFSTRA & OSMO NIKKILÄ 1991–2012: *Lexikon der älteren germanischen Lehnwörter in den ostseefinnischen Sprachen*. Bd. I–III. Rodopi, Amsterdam.
- LÄNSIMÄKI, MAIJA 1987: *Suomen verbikantaiset in: ime-johdokset*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 469. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran, Helsinki.
- LÖNNROT, ELIAS 1874–1880: *Suomalais-Ruotsalainen sanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MAKAROVA, ANASTASIA 2014: One type of verbal diminutives in Russian: verbs ending in *-ník*. *Russian*

Linguistics vol 39, 15–31.

- MIKONE, EVE 2002: *Deskriptiiviset sanat. Määritelmät, muoto ja merkitys*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- MWB = HEIKKILÄ, KAINO (red.) 1994: *H. Paasonens Mordwinisches Wörterbuch. Band III*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII, 3. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- NIEMI, JAANA – MOSIN, MIHAIL 1995: *Ersäläis-suomalaisen sanakirja*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 48.
- NIEMINEN, EINO 1956: Itämerensuomalaisten kielten vanhimmista balttilaisperäisistä lainasanoista kuvastuvia balttilaisen lähdekielen ominaisuuksista. *Suomalainen Tiedeakatemia. Esitelmät ja pöytäkirjat 1956 (1957)*, 190–209.
- NIKKILÄ, OSMO 1981: Germaanisperäisiä 'reippaita' sanoja itämerensuomessa. *Sananjalka* 23, 61–82. Suomen Kielen Seura, Turku.
- 1997: Suomen sanojen alkuperät laahaamisesta pööveliin. *Virittäjä* 101, 291–308.
- 1998: *nop-ea* → *nop-sa*, *sel-keä* → *sel-vä*: suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologointi. URHO MÄÄTTÄ ja KLAUS LAALO (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysoipista*, 77–101. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampereen yliopiston suomen ja yleisen kielitieteen laitos.
- 2002: Suomen sanojen alkuperät päätökseen. *Virittäjä* 106, 124–136.
- NS = *Nykysuomen sanakirja* 1951–1961. WSOY, Porvoo.
- NSES = HÄKKINEN, KAISA 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. WSOY, Helsinki.
- OLTHUIS, MARJA-LIISA 2007: *Inarinsaamen lajinnimet. Lintujen ja sienten kansannimitysten historiaa ja oppitekoisten uudisnimien muodostuksen metodiikkaa*. Anaräškielä servi ry., Ivalo.
- PANOCOVÁ, RENATÁ 2011: Evaluative suffixes in Slavic. *Philology and Cultural Studies* Vol. 4 (53), 175–182.
- PLÖGER, ANGELA 1973: *Die russischen Lehnwörter der finnischen Schriftsprache*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica; Bd. 8. Harrassowitz, Wiesbaden.
- RAUHALA, ILONA 2014: Adaptation of loanwords of the suffix type *-eTA in Finnish and Saami. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 62. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- RYTKÖNEN, AHTI 1940: *Eräiden itämerensuomen tm-sanojen historiaa*. Jyväskylä.
- SAARIKIVI, JANNE 2006: Vanhoja etymologioita uusissa kansissa. *Virittäjä* 110, 111–123.
- 2009: Itämerensuomalais-slaavilaisten kontaktien tutkimuksen nykytilasta. JUSSI YLIKOSKI (toim.): *The Quasiquicentennial of the Finno-Ugrian Society*, 109–160. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 258. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- 2010: Ystävistä, uskosta ja vokaaleista. SIRKKA SAARINEN, KIRSTI SIITONEN ja TANJA VAITTINEN (toim.): *Sanoista kirjakieliin: juhlaKirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*, 249–263. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SALMINEN, TAPANI 2010: Huomioita lintujen nimityksistä. SIRKKA SAARINEN, KIRSTI SIITONEN ja TANJA VAITTINEN (toim.): *Sanoista kirjakieliin: juhlaKirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010*, 343–358. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 259. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SAMMALLAHTI, PEKKA 1989: *Sámi-suoma sátnegirji = Saamelais-suomalainen sanakirja*. Jorgaleaddji. Ohcejohka.
- SHRC = *Serbcko-Horvatsko-Russkij Slovar*. 1957. Gosudarstvennoe izdatelstvo inostrannyh i nacionalnyh slovaraj, Moskva.
- SKES = TOIVONEN, Y. H. – ITKONEN, ERKKI – JOKI, AULIS J. – PELTOLA, REINO 1955–1981: *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. I–VI. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- SMSA = Suomen murteiden sana-arkisto. Kotimaisten kielten keskus.
- SSKJ = *Slovar Slovenskega Knjižnega Jezika* (1970–1991). Slovenska Akademija Znanosti in Umetnosti, Ljubljana.
- SUHONEN, SEPPÖ 1992: An der Grenze zwischen Entlehnung und Onomatopoesie. T. RIESE, P. DERÉKY, M. BAKRÓ-NAGY ja PÉTER HAJDÚ (toim.): *Redei-Festschrift. Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*, 415–419. Wien – Budapest.
- SSA = ITKONEN, ERKKI – KULONEN, ULLA-MAIJA (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymo-*

loginen sanakirja. I–III. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

TRASK, LARRY 2000: *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*. Edinburgh University Press.

TURUNEN, AIMO 1965: *Vepsän äännehistorian pääkohdat*. Helsingin yliopisto.

UEW = RÉDEI, KÁROLY (red.): *Uralisches etymologisches Wörterbuch* 1986–1988. Unter Mitarbeit von Marianne Bakró-Nagy et. al. Otto Harrassowitz, Wiesbaden.

VASMER, MAX 1953–1958: *Russisches etymologisches Wörterbuch*. 3 vols. C. Winter, Heidelberg.

VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. Verkkoversio. [Viitattu 1.8. 2015].

VKS = KOIVUSALO, ESKO – LÄNSIMÄKI, MAIJA (päätoim.): *Vanhan kirjasuomen sanakirja*. Osat 1–2. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 33. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.

JEONGDO KIM: *Is there only onomatopoeia? New loan etymologies for onomatopoeic words in Finnish*

This paper presents new loan etymologies for onomatopoeic words in Finnish on the basis of sound substitutions and semantic correspondences. The aim of this paper is to demonstrate that, like any other word, onomatopoeic words can also be borrowed from other languages.

The Finnish *kajata*, *kaikua* ‘to echo, to resound’ and possibly also *kajava* ‘kittiwake (Rissa)’ are borrowed from the Old Russian *gajati* ‘to caw, to croak’ which is reflected in Russian dialectal *gájat* ‘to yawn, to talk, to scream, to curse’.

Cognates to the Finnish *paukkua* ‘to crack, to bang’ are attested in every Finnic language and widespread in Saami as a Finnish loan. Although it sounds clearly onomatopoeic, it is borrowed from a Baltic word reflected in the Lithuanian *baūkti* ‘to roar’

The Finnish *raikua*, *rajahtaa* ‘to ring out’, *räikätä* ‘to roar, to bellow’, *räjähtää* ‘to explode, to blow up’ are derived from the stems **raja-* and **räjä-*. The latter is a front vowel variant of the former. These stems are loans from either the Old Russian **grajati*, which is reflected in the Russian *grájat* ‘to caw, to croak, to laugh loudly, or the Slavic reconstruction **rajati*, which is reflected in the Russian dialectal *rájat* ‘to make a noise, sound’.

The Finnish *rankua* ‘to cry, to boohoo’ and its variants *ränkyä* (id.) and *ronkkua* ‘to croak’ are loaned from a Baltic word represented by the Lithuanian *krankti* ‘to croak, to wheeze, to snore’. The vowel **a* in the first syllable of the Baltic donor is replaced by either *a* or *o* in the Finnic languages, depending on the source dialect, so it is possible that Finnish *rankua* and *ronkkua* reflect the same original loan but from different Baltic dialects. The Finnish *raukua* ‘to complain, to ask’ has cognates in only a few Finnic languages (Karelian, Estonian) but is attested in all Saami languages (e.g. SaN *ruovgat*). Its donor is a Baltic word reflected in the Lithuanian *kraūkti* ‘to croak’ and Latvian *krauklēt* (id.). The Finnish *rämistä* ‘to rattle’ is related to *rämeä* ‘tinny’ and *rämä* ‘wreck’. These words can be abstracted to the stem **räm-*, which has vocalic variations, for example *rymistä*, *romista* ‘to rumble’. The primary derivative of **räm-* is evidently the adjective *rämeä*, because an adjectival donor can be indicated: it is the Proto-Germanic **rēma-*, which is reflected in the Old Norse *rámr* and Norwegian *rām* ‘hoarse’. Proto-Germanic **ē* is replaced by *ä* in early Finnic loanwords (e.g. *hätä* < Pgerm *sētō*, *räkä* **χrēkan-*, *vähä* < **wēḫa-z*).

The Finnish *vikistä* ‘to squeak, to bleat’ corresponds to verbs *vikertää* ‘to twitter’, *vikittää*, *vikuttaa* ‘to twitter, to peep’. Erzya displays the phonetically and semantically similar *vikriems*. Both the Finnish and

Erzya words are borrowed from the Russian dialectical *vikat* ‘to complain, to brawl’, which has cognates in Serbo-Croatian and Slovenian.

The Finnish *vinistä* ‘to zing’ includes the stem **vinA-*, from which *vina*, *vine* ‘chilly, hard wind’, *vinakka* ‘stabbing, strong wind, speed’ are derived. The Finnish *vinha* ‘chilly, fast (wind)’, *vinka* ‘cold, biting wind; cold, biting (wind)’ and *vinkua* ‘to whizz’ are also possibly derived by contamination from the same stem. It is evidently loaned from the Proto-Germanic *hwīnan* which is reflected in the Old Norse *hvīna* and Old English *hwīnan* ‘to whistle, whiz’.

Jeongdo Kim

jeongdo.kim@helsinki.fi

Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos

PL 3, 00014 Helsingin yliopisto